

Чернівецький район

Територія 0,6 тис. км²

На території району знаходиться 40 населених пункти, що підпорядковуються одній селищній та 13 сільським радам

населення 26,1 тис. осіб,

сільське 23,0 тис. чол.

міське 3,1 тис. чол.

Відстань від райцентру до м. Вінниці автошляхами 128 км.

Річки: Мурафа, Мурашка

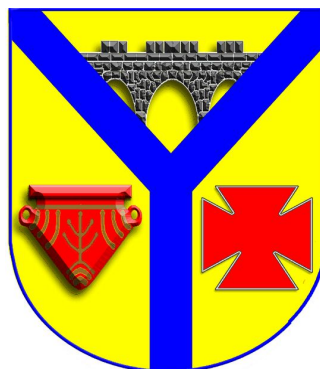
Адміністративний центр району смт Чернівці

(селище міського типу з 1961р.)

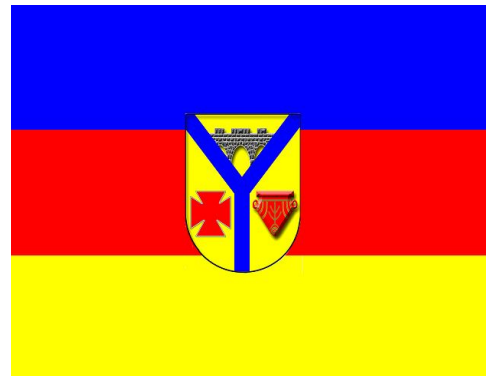
Телефонний код 0-4357

Схематична карта Чернівецького району

Герб Чернівецького району

Прапор Чернівецького району

Багата і щедра на мальовничі та затишні куточки Чернівецька земля. Тут завжди можна відпочити від щоденної метушні та гомону великого міста. Отож, коли бажаєте гарно розважитися, помилуватися природою і чудовими краєвидами, приїжджайте до Чернівеччини!

Чернівецький район розташований у південно-західній частині Вінницької області. Межує на заході з Могилів-Подільським, півночі – Шаргородським, сході – Томашпільським, півдні – Ямпільським районами Вінницької області.

Територія краю належить до Придністровської височини, яка розчленована каньйоноподібними долинами приток річки Дністер: Мурафи, Лозової, Мурашки, Бушанки. На річці Мурафі побудовано найбільше в районі водосховище загальною площею 86 га.

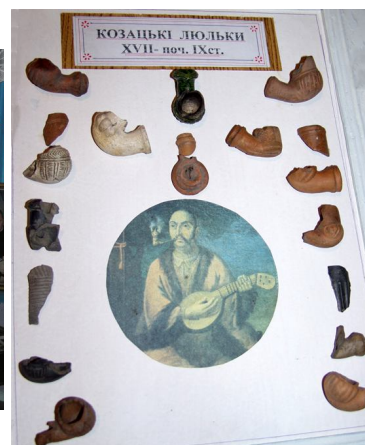
На території Чернівеччини виявлено чимало археологічних пам'яток різних історичних періодів, зібрано унікальні стародавні речі, які поповнили багато музеїв України та зарубіжних країн.

Одним з подвижників археології краю був директор школи села Вила-Ярузькі М.С. Котенко-Шевченко (1887-1942), який організував археологічне та геологічне обстеження краю, дослідив скіфське городище, зібрав колекцію археологічних знахідок та

обладнав у школі музей. Окрім того, учні разом зі своїм наставником записували місцеві народні пісні, казки, приказки.

Поблизу сіл Вила-Ярузькі та Букатинка виявлені три поселення трипільської культури, доби пізньої бронзи, скіфське городище та могильники черняхівської культури на яких розкопано понад 10 поховань.

1952-1953 рр. на території краю, поблизу с. Мервинці, Південно-Подільською археологічною експедицією на чолі з М.І.Артамоновим на березі річки Мурафи було розкрито два кургани. В них знайдені цінні знахідки і зроблені висновки, що поховальний обряд належить до передскіфського часу.

При проведенні у Чернівцях ремонтних робіт, було знайдено дві козацькі люльки, залишки гончарної печі та посуду, які сотні років пролежали у ґрунті. У подальших розкопках брав участь член Товариства колекціонерів України В. Півторак. Знайдені тут ужиткові речі, відносяться також до доби трипільської та черняхівської культури. Частина цих унікальних знахідок зберігається у шкільному краєзнавчому музеї.

Край славиться великою кількістю лісів змішаного типу, де можна гарно відпочити і помилуватися дивовижним лісовим урочищем «Моївське», побувати у заказнику місцевого значення «Моївська дача», побачити 300-літні дуби у ботанічних пам'ятках природи «Могутні дуби», «Віковий дуб» та дуб «Сидорів». Є на території Борівської сільської ради гідрологічний заказник, джерело «Кадуб», з цілющою водою, що має добрі смакові якості та криниці-джерела «Бенедика», «Олекси», «Карпів мочар».

Перлиною місцевості вважається і Гайдамацький яр. Знаходиться це чудо природи на межі з Ямпільським районом. Гайдамацький яр – справжнє зібрання шедеврів чарівниці природи, що займає площу більше 90 гектарів. Тут можна по-справжньому насолодитися самотністю, спокоєм і майже первозданною недоторканністю навколишньої природи. Стрімкі та пологі пісковикові скелі утворюють надзвичайний ландшафт серед грабового лісу, на березі річки Бушанки. Це – геологічна державна пам'ятка природи національного значення. За переказами, саме тут таборилися загони повсталих місцевих селян-гайдамаків у часи народно-визвольного руху, яке увійшло в історію України як Коліївщина.

Одним із місць, що нагадує відгуки дикої природи залишається й територія, що простяглася берегами річки Мурафи від населених пунктів Скалопіль до Вила-Ярузьські. Тут дослідники-краєзнавці виділили Мурафську Швейцарію. Унікальність даної зони полягає в тому, що на ній збереглися рідкісні рослини такі, як підсніжник звичайний, сон-трава, проліски, лілія лісова, первоцвіт, звіробій. Зеленими смугами по схилах берегів простяглися соснові, грабові та змішані ліси. Прояви граніту створили вздовж річки неповторні стіни, від яких в народі це місце називають «Вилянською стінкою». Тваринний світ тут надзвичайно різноманітний. У ньому знайшли притулок дикі косулі, олені, зайці, борсуки, лисиці. Виявили й місця, де селиться рідкісна річкова видра. Серед птахів оселяються фазани, журавлі сірі, чаплі. На Скалопільське водосховище кожен рік прилітають лебеді. Річка в цій зоні є природним нерестилищем риби і кожен весну риба піднімається по Мурафі на нерест. Крім того, тут багато археологічних, історичних пам'яток: поселення трипільської культури, оборонні вали і кургани, стародавні городища і фортеці.

Тож віднедавна мешканці краю можуть похвалитися ландшафтним парком «Мурафа», який розташований на території десяти сільських рад Чернівецького та Могилів-Подільського районів.

Таке рішення прийняла Вінницька обласна рада, зарахувавши до об'єктів природно-заповідного фонду ще й ландшафтний заказник «Зеленоклинівські пороги» у Гайсинському районі. Ландшафтний парк має величезне природоохоронне значення для збереження неповторної степової рослинності, унікальних лісів та диких тварин.

Цей парк з часом стане туристично-рекреаційною родзинкою Чернівецького району, дозволить розвивати зелений туризм, зробить Чернівеччину матеріально та духовно багатшою.

Переважають у краї темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи, сірі та ясно-сірі лісові ґрунти. З корисних копалин добувають граніти, піщаники, вапняки, пісок, будівельну глину. Клімат району помірно-континентальний, сприятливий для розвитку сільськогосподарського виробництва.

Адміністративним, культурним і господарським центром краю є смт. Чернівці, яке розташоване за 4 км. від дороги загальнодержавного значення, та за 128 км. від обласного центру м. Вінниці.

Через його територію пролягають автобусні маршрути обласних сполучень Чернівці - Вінниця, Ямпіль - Вінниця та міжрайонних сполучень Чернівці - Могилів - Подільський, Чернівці - Вапнярка.

Перші письмові згадки про поселення зустрічаються за 1392 р., коли розпочинається формування та розвиток населеного пункту під назвою Черняхівці. У документах зустрічається кілька варіантів назви поселення: Чернівці, Черніїв. Неодноразово селище знищувалося турками, довгий час перебувало під гнітом Речі Посполитої. Відомо, що у 1432 р. воно вже було значним населеним пунктом.

У 1546 р. місцевість стала власністю Брацлавського шляхтича Білого Скіндера і за його прізвищем Чернівці стали називати Скіндерполем. У червні 1595 р. Скіндерпіль дістав право війтівства. 1640 р. у Чернівцях споруджується величний костюл.

Під час Визвольної війни (1648-1654 рр.) мешканці краю радо зустрічали козаків полку Данила Нечая, що прибув сюди у 1648-1649 рр. на квартирування, допомагали йому провізією та коштами. 1651 р. гетьман Калиновський, якому вдалося потіснити Б.Хмельницького, спустошив багато населених пунктів між Південним Бугом і Дністром. Цієї участі зазнали й Чернівці. Війська Калиновського, як вказує літописець, «огнем и мечем воювали в них людей неповинних».

У 1768 р. селище охопила Коліївщина. Народного месника Івана Гонту, підступно зрадженого російським полковником Красовським, було привселюдно закатовано у селі Серби, які 1971 р. перейменовані на село Гонтівка.

Судив Івана Гонту особливий інквізиційний трибунал, який після десятиденних знущань над народним месником засудив його до страти. За наказом коронного гетьмана К. Браницького Гонту після жахливих катувань, які він витримав з величезною мужністю, стратили.

За вироком польського суду впродовж 10 днів кат повинен був здирати кожного дня смугу шкіри із хребта Гонти, 11-го дня відтяти обидві ноги, 12-го – обидві руки, 13-го – вирвати серце, а 14-го – відтяти голову й пошматувати тіло так, щоб якась його частина була прибита до шибениці у 14-ти найбільших містах Правобережної України, що перебували під польською окупацією.

Шляхтич Дуклан-Охотський залишив свідчення про виняткову мужність ватажка повстанців: «Гонта вийшов на страту зі спокійним і веселим обличчям, наче йшов на іменини до кума. Кат здер з нього смугу шкіри, кров чвиркнула, проте обличчя гайдамаки не здригнулося; здер нову пасмугу шкіри і тоді Гонта сказав: «От, казали, що буде боляче, насправді ні крихти не болить!».

Бачачи, що надзвичайна мужність Гонти справляє на присутніх протилежний ефект, гетьман Браницький, надісланий на допомогу російським військам, наказав уже на третій день відтяти йому голову і вирок виконувати на бездиханному тілі. Страта відбулася у першій половині липня 1768 р. Сучасники розповідали, що і через багато років ще можна було бачити прикуту до шибениці голову ватажка гайдамаків, на якій

вітер ворушив волосся. Так загинув побратим Максима Залізняка, який заплатив страшними муками за своє прагнення звільнити від гноблення український народ. Іванові Гонті судилося відіграти найвидатнішу роль у трагедії гайдамацького повстання і стати постаттю, яка й досі привертає до себе пильну увагу як українських, так і польських істориків. Якщо польські історики таврували Івана Гонту як зрадника й розбійника, то українські вчені визнали його за героя визвольної боротьби. У 60-х роках минулого століття відомий український скульптор І. Гончар виготовив з граніту погруддя Гонти. Його встановили на підвір'ї місцевої школи. Нині вдячні земляки планують обладнати музей-меморіал народного героя. На заходах, приурочених до 240-річчя початку Гайдамацького повстання, що відбулися влітку 2008 р., у селі вирішили встановити пам'ятник Івану Гонті при в'їзді в село. За задумом скульптора М. Крижанівського, ватажка повстання буде зображено в останньому пориві: кати розпинають його, а він, уже без однієї руки, в другій ще тримає шаблю.

Пам'ять про страту гайдамаків віками переходила із вуст в уста. Тут, у самому центрі села можна побачити старовинну козацьку криницю, біля якої 240 років тому прожив свої останні хвилини незламний отаман Коліївщини. Гонтівчани березуть перекази про ці трагічні події і з гордістю розповідають про Івана Гонту як про великого мученика за волю і незалежність України.

У 70-х роках ХІХ ст. на Чернівеччині починає розвиватися промисловість. Будуються переробні підприємства – винокурний завод, три водяні млини, спиртоочисний завод; відкриваються приватні дрібні підприємства.

На початку ХХ ст. стали до ладу дві школи і лікарська дільниця.

У роки революцій та громадянської війни Чернівецький край окупували австро-німецькі війська, петлюрівці, білополяки. 10 листопада 1920 р. кавалерійська бригада Г.І. Котовського остаточно «очистила від ворогів» Чернівці і почалося встановлення радянських порядків. Та вже на початку лютого 1921 р. у с. Бабчинці розгорнулося народне повстання проти більшовизму, яке швидко охопило і навколишні села Ямпільського повіту. Очолив повстання колишній підпрапорщик царської армії Федір Іванович Лозан. Однак, вже 10 лютого повстання було жорстоко придушене. Чимало учасників заколоту розстріляли. На с. Бабинці наклали величезну контрибуцію, за якою селяни мали сплатити близько 10 тис. пудів хліба, 15 голів великої рогатої худоби та декілька голів овець та свиней. Крім цього у місцевого населення вилучили величезну кількість обмундирування, яке забрав собі 104 більшовицький полк. Та попри поразку Бабчинецько-Ямпільського повстання, визвольні традиції у краї над Дністром більшовикам так і не вдалося викоринити.

У 1923 р. створено Чернівецький район. 1962 р. його разом з Яришівським було приєднано до Могилів-Подільського району, що спричинило занепад селища та оточуючих сіл. Завдячуючи ініціативі чернівчан через 28 років, 29 листопада 1990 р. район було відновлено. Розпочався новий етап відродження старовинного містечка на Мурафі та навколишніх сіл.

З середини 20-х років розпочинається період певного економічного піднесення та становлення району, але примусова колективізація і голодомор 1932-1933 рр. вкотре призвели до занепаду краю. За останніми даними вінницьких дослідників голодомору, кількість населення у Чернівецькому районі з травня 1932 по травень 1934 рр.

зменшилася з 73600 до 65882 чоловік. Різниця становить 7718 осіб, тобто більш як 10 відсотків населення було замордовано голодом.

Не встигли мешканці Чернівеччини залікувати рани, нанесені голодомором, як почалася Велика Вітчизняна війна. Вже 21 липня 1941 р. фашисти окупували поселення. Настали довгі місяці неволі. Звичним явищем стали масові пограбування та розстріли мирного населення. Проте місцеві жителі чинили всілякий опір непроханим гостям. Тут діяло 24 підпільні групи. 12 червня 1944 р. через Чернівці пройшло Вінницьке партизанське з'єднання, яке завдало значних втрат окупантам. А 18 березня 1944 р. бійці 3-ї гвардійської повітрянодесантної дивізії Червоної армії визволили місцевість від фашистських загарбників. П'ять тисяч чернівчан загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, було страчено сотні мирних жителів. 350 мешканців краю за ратні подвиги відзначено урядовими нагородами, серед них кавалер ордена Слави трьох ступенів І.К.Насіковський, кавалер ордена Слави та трьох орденів Червоної Зірки Ф.І.Титус. Уродженцю села Біляни О.В.Сосновському посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

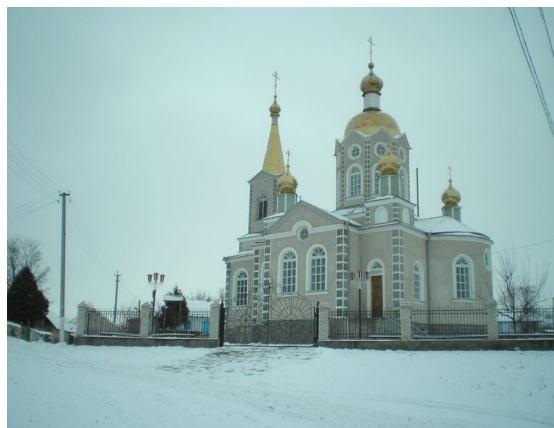
Після складних відбудовних повоєнних років, починаючи з 50-х років, значно прискорилися темпи росту промислового та сільськогосподарського виробництва. Побудовано хлібозавод, маслозавод, інкубаційну станцію, ряд адміністративних будівель.

Сільське господарство району спеціалізується на виробництві зерна, цукрового буряка, м'ясомолочної продукції. Загалом на Чернівеччині нараховується 49 фермерських господарств. Нині фермери розвивають і садівництво. Зокрема, господарство «Наші сади» доглядає вже 120 гектарів фруктових садків.

Діють підприємства: КП «Швейна фабрика «Чернівчанка», ТОВ «Хлібопродукт», ТОВ «Моївський цукор», ПП «Березівський цегельний завод», «Чернівчанка агро».

На території краю нараховується 46 пам'яток історії, культури та археології. З них найвідоміші: костюл Святого Миколая (1640), церква-ротонда (XIX ст.), водяний млин (XIX ст.) Працює Міжгосподарський оздоровчий табір «Салют» (смт Чернівці, тел. (043-57-2-12-72).

У багатьох селах створені громадські музеї. Приміром у с. Саїнка діє музей видатного художника-земляка О.С. Пащенко. Тут він народився, навчався, робив перші кроки у світ прекрасного, тут з'явилися його перші малюнки. Протягом свого творчого життя О.С. Пащенко створив чудові картини, які увійшли в скарбницю мистецького надбання нашого народу. Його було обрано членом-кореспондентом Академії наук мистецтв, удостоєно звання народного художника України, він також певний час очолював Спілку художників УРСР. Олександр Пащенко є автором ескізу ордена Богдана Хмельницького.

Хата - музей у с. Березівка знаходиться майже в центрі села. Її господарі – подружжя Півтораків за власні кошти облаштували з невеликої хатини справжню казку, де можна побачити унікальні пам'ятки, що розповідають про історію розвитку краю від

найдавніших часів до сьогодні. Їх колекція формувалася протягом багатьох років. Голова родини Віктор Петрович, за освітою художник-портретист та учитель історії, людина багатогранна, як і експонати його колекції. Тож, придбавши в селі хату, вони перетворили її на музей, щоб кожен бажаючий зміг насолодитися багатьма унікальними знахідками. Тут представлені знаряддя праці трипільської та черняхівської доби, знайдені на території Чернівецького району, колекція козацьких люльок, експонати періоду Великої Вітчизняної війни та стенд, що розповідає про історію села. В окрему експозицію виділені матеріали, які знайомлять відвідувачів з ремеслами, промислами, пам'ятками духовної та матеріальної культури краю. Зібрана значна колекція яскравих жіночих і чоловічих сорочок, вишитих низзю, виробів ткацтва, зокрема килимарства, гончарства. У задумах родини Півтораків створення ще одного музею, в якому будуть представлені картини сучасних художників.

Село Букатинка – відоме тим, що в ньому живуть скульптори Альошкіни, які створили у селі декілька унікальних музеїв. Олексій Альошкін та його дружина Людмила – випускники Інституту мистецтв. Свого часу переїхали з Києва до далекої глибинки, аж у Чернівецький район.

Альошкіни в Букатинці мають шість хатин з городами. Деякі помешкання дісталися їм зовсім безкоштовно. Адаже молодь виїжджає з села а старі люди помирають, залишаючи свої нікому не потрібні житла. В одній хаті живуть Альошкіни. Ззовні будівля розмальована якимись фантасмагоричними дубами, квітами, ще п'ять, теж розфарбовані як писанки. В іншій розмістився дитячий театр тіней і ляльок «Оберіг Мурафи», що добре знаний і в райцентрі. Такого театру немає ніде. Обладнали господарі і музеї помаранчевої революції та кераміки. Представлені в них також картини солідних художників, дитячі малюнки, витинанки і навіть двохсотлітні вулики-дуплянки та дитяча підвісна колиска часів прадідів. На городах – виставки різноманітних кам'яних скульптур. Своєю найважчою скульптурою Альошкін вважає викопану ним вручну вісімнадцятиметрову криницю безпосередньо в світлиці. Мріє Олексій Михайлович створити над криницею ще й спеціальну капличку для молитов. Над прибудовою вже висять два великих дзвони.

Олексій Михайлович викладає у місцевій школі історію, право, фізкультуру, а Людмила Вікторівна – трудове виховання, малювання і завідує місцевою бібліотекою.

Олексій Альошкін з дружиною створили ряд оригінальних робіт під загальною назвою «Подільський оберіг 2004-2006».

Одразу кілька виробів з цієї серії прикрасили знаменитий парк «Софіївка» в Умані, де зроблена перша спроба вписати у його природно-історичне середовище енергію-дух нової України. Ці скульптури в історичній частині парку доповнюють і збагачують образ відомої у світі «Софіївки». Представлено тут три різних твори: Софіївський сонячний годинник – «Оберіг Сонця та Місяця» (вартовий Світовид, що вартує енергію світла, символ єднання Всесвіту та людства), «Дума Кобзаря» (дух кобзарства та пісенності, що рятує народ) та «Орлам Коліївщини» («Брати духу» – вільний дух козаків, птахів).

У містечку Чернівці зберігається цікава пам'ятка польської присутності в цих місцях – каплиця-мавзолей відомого на Поділлі шляхетського роду Маньковських, збудована на початку XIX ст. Зокрема, з цієї родини походив Пйотр Маньковський, який у 1918–2190 рр. (після відновлення Кам'янець-Подільської дієцезії) був єпископом-ординарієм

Кам'янця, але в липні 1920 р. мусив назавжди залишити Поділля перед наступом Червоної армії.

Чернівеччина славиться своїми неперевершеними майстрами народного мистецтва. Милують око шанувальників народного мистецтва вишиванки Г. Телефус з Чернівців. Вона має стільки виробів, причому виконаних у різних кольорах і жанрах, що здається за одне життя стільки перевишувати неможливо. Майстриня дещо відійшла від усталених традицій, додала власної обробки і виробу, особливо весільні рушники, стали справжніми витворами мистецтва. Кілька її рушників передано до Ватикану Папі Римському. Ті, котрі замовляє діаспора з Канади, майстриня позначає: «Привіт з України». Цінуються у Канаді вишивки ще однієї майстрині – Г. Івахової з с. Біляни.

У с. Саїнка в жанрі витинанки працює чималий колектив місцевих жителів та учнів. Їх учитель – пенсіонер Олександр Васильович Салюк, створив свій «салюківський» стиль, для якого характерні святковість, багата фантазія, праязичницькі символи, а також вдалі композиційні знахідки. У цьому селі зберігаються зразки витинанок цілих династій – Салюків, Кушнірів, Бабіїв. Незвичні як для чоловічого почерку витинанки творить В. Драгомир. Його, інженера-механіка за фахом, цьому мистецтву також навчав Олександр Васильович Салюк.

Не менш цікавий майстер з виготовлення декоративних виробів з дерева проживає у с. Сокіл Різьбою по дереву та іконописанням славляться брати Гаджі з с. Березівка. А с. Лозове найбагатше на Чернівеччині своїми піснями. Тут створено аж три фольклорних колективи. Унікальні майстри з ткацтва проживають у с. Бабинці. Дивує своєю грою на народних інструментах ансамбль «Барвінок» з с. Гонтівка.

У селі Лужок пише свої оригінальні картини художник Микола Григорович Луць. Вражають його полотна високою майстерністю та зображеними мальовничими пейзажами села, що розмістилося на берегах гарної річки Мурашки.

Мальовниче село Моївку називають «особливою територією мистецтва». Тут люди виховані на кращих зразках минулої та сучасної культури. Це село пишається цілим гроном співучих і танцювальних колективів, адже має аж 5 аматорських колективів. Широко знане воно піснями Миколи Янченка. Але не лише він отримав тут крила для творчого злету. Зачаровують своїми чудовими голосами народні співаки А. Вергелес, О. Плащишина, І. Погорілко, В. Віт.

У багатьох селах району є свої свята, деякі з яких вже стали традиційними і улюбленими всіма жителями. Тут святкують Івана Купала, одне з найдревніших свят українського народу. Не оминає це свято села Вила-Ярузькі та Володіївці, де дотримуються стародавніх обрядів та співають давні купальські пісні. Мешканці с. Лозове увійдуть в історію з багатьох причин: своєю самобутньою історією, працьовитими людьми та тим, що першими відновили обряд гаївок в найкращих українських традиціях. Бентежать душу кожного, хто відвідує це дійство, мелодії гаївок: «Ой зацвили фіялоньки», «Ой ніхто там не бував, де ся явір розвивав», «Ой бриніли ключі з ночі», «Чому, Галю, не танцюєш», «Ми голубку ізловили» тощо.

У селі Біляни, назва якого походить від покладів тут білого каміння та біловапнякового піску, існує гарна традиція святкувати три знаменних свята – Дня незалежності, Спасу і Дня села, які відзначають по-особливому урочисто. Вражає своєю красою і

неповторністю навколишня природа цієї місцевості, де можна відпочити душею, забути на деякий час про буденні справи, напиться чистої джерельної води.

У цьому краї, в с. Гонтівка, народився відомий польський письменник, публіцист, перекладач Юліан Йоахимович Волошиновський. У своїх збірках «Подільські оповідання», «Перед сходом місяця» він відтворив життя Поділля кінця ХІХ початку ХХ ст. Юліан Йоахимович також стояв біля витоків і розбудови кооперативного руху на Поділлі. Могилівське бюро часопису «Світова Зірниця» на чолі з Й. Волошиновським плідно працювало на консолідацію українського кооперативного руху, вносило конструктивний

зміст у діяльність кооперативних установ та закладів Подільської губернії. Окрім того на сторінках газети, що виходила на 12 сторінках пропонувалися різні рубрики, які давали людям світоглядні поняття про Всесвіт, історію, політичний устрій а також релігійну тематику та іншу просвітницьку інформацію. Велика увага приділялася й питанням українізації укладу народу, популяризації української культури, національної свідомості, вивчення мови і піднесення її статусу. Й. Волошиновський був також одним із подвижників товариства «Просвіта».

Подорожуючим цим мальовничим краєм, гостинні чернівчани запропонують всім бажаючим унікальні туристичні маршрути природними багатствами та визначними історичними місцями цього дивовижного куточка Вінниччини.

Туристичні перлини Чернівеччини:

1. Криниці-джерела: «Бенедика», «Борівка», «Олекси», «Карпів мочар»,
2. Княжа, козацька доба: Підземний хід.
3. Трипільський маршрут: Скельне житло, Зруб «Липник», «Луг».
4. Релігійні пам'ятки: скельний храм.
5. Місце страти Івана Гонти с. Гонтівка;
6. Водний маршрут «Краса природи та історії Помураф'я» .
7. «Чорний Яр», «Гайдамацький Яр», «Лукашова криниця», Бронниця, Григорівка, Печерне місто «Бабин писок», «Паданів ліс», «Попова кладка»,
8. «Жертовник», «Грушанська свита», «Кремнієві печери», «Ткачукова церква», «Джерело Птаха».
9. Ландшафтно-скульптурний парк-лапідарій центр пізнання та відпочинку, де поєднується цікаве дозвілля з можливістю здійснити історичний природознавчий екскурс в минуле Землі.

10. Ландшафтний природний парк, що об'єднує всі об'єкти програми «Оберіг» в єдиний територіальний комплекс.

Телефони:

Райдержадміністрація вул. Леніна, 103/1 ,

тел.: 2-12-42

Транспорт, зв'язок:

Автобусна станція вул. Леніна, 205,

тел.: 2-12-30

Банки:

«Приватбанк» вул.Леніна, 96/1,

тел.: 2-17-24

Страхова компанія «Оранта»

вул. Чапаєва,34,

тел.: 2-14-46.

Районна лікарня

вул. Кірова, 40,

Аптеки:

Районна аптека № 95 вул. Леніна,95,

тел.: 2-13-61

Районна аптека вул.Кірова,10,

тел.: 2-13-72

Табір відпочинку «Салют»

вул. Польова, 3,

тел.: 2-12-72

Оздоровчий табір «Орбіта»

с.Букатинка,

тел.: 3-75-50.

Районний будинок культури

вул.Леніна,73,

тел.: 2-12-61;

Ресторан «Клеопатра» в приміщенні універмагу

вул. Леніна,

Кафе «Червоні дивани»

вул.Леніна,